

**Александар ТРАЈАНОВСКИ, ПРИЛЕПСКИТЕ СЛОВА НА
КУЗМАН ШАПКАРЕВ (1862-1865)**

Друштво за наука и уметност и Преспанско-пелагониска епархија,
Битола, 1996, 144.

Неодамна, на 24 мај 1997 година на црковно-народниот празник Св. Кирил и Методиј во Прилеп беше промовиран трудот на д-р Александар Трајановски под наслов: “Прилепските слова на Кузман Шапкарев” со што беше продолжена и збогатена традицијата за одбележување денот на просветата во Прилеп и пошироко во Македонија.

Композициски трудот содржи: предговор, три поднаслови со потточки, прилози на словата и драматизираниот дијалог под наслов: “Преставление между учен млад и стар неучен и неученољубив”, заклучок, библиографски белешки, индекс на лични имиња и географски поими. На вкупно 144 страници, во збиена форма, ја дава содржината на трудот со научна апаратура со што авторот настојува да ги анимира читателите, а посебно стручната и научната јавност.

Во предговорот, покрај биографски податоци, го дава и движењето на Шапкарев како учител во повеќе места низ Македонија, а ги приложува и насловите на 12 слова од Димитар Миладинов, Георгија Маленков и Јанаки Стрезов, 10-те слова на Шапкарев коишто ги напишал како учител во Кукуш и 5 слова напишани во Воден од кои едно од Ј. Стрезов.

Во првиот поднаслов дава кус и збиен преглед за општествено-економските прилики во Прилеп, за демографските движења од селата во градот во крајот на XVIII и во текот на XIX век кога Прилеп населен претежно со муслиманско население, попримил христијанско-македонски карактер. За економскиот подем на градот авторот посебно го нагласува придонесот на панаѓурот кој по своето стопанско значење спаѓал во редот на најзначајните панаѓури во Македонија во крајот на XVIII и во XIX век до 1875 година кога се одржал за последен пат. Овие појави и промени извршиле силно влијание и врз културно-просветниот напредок во градот. Тоа биле битни елементи за појавата и растежот на преродбенското движење во 50-те и 60-те години на XIX век кое се базирало на сочуваната словенска писменост и ќелијните училишта.

На панаѓурот, како што нагласува авторот, покрај другите стоки се продавале и книги, што значи тој се користел за размена на културни добра. За време на панаѓурот се анжирале учители за училиштата во градот и селата, се одржувале беседи за црковното и културно-просветното дело. Со сигурност може да се тврди дека школството во Прилеп било адекватен одраз на економските состојби. Но, македонското

граѓанство на патот на натамошниот економски и просветно-културен напредок сретнувало конкуренција и пречки од туѓите пропаганди и влијанија што довело до конфликтни непомирливи борби во сите области на животот кои покасно прераснале во отворени политички двобои.

Во економската и политичката борба македонското граѓанство сфатило дека прва задача е отворање училишта, печатење книги и учебници на македонски народен јазик. Почетокот на преродбенското движење во Прилеп се манифестирало преку изградба на сопствена црква, отворање народни училишта и создавање на црковно-училишна општина. Во такви услови се појавило и се развивало преродбенското движење од почетокот со местен карактер-автохтоно. Во ова движење, покрај другото, важен елемент бил македонскиот дух на голем број грчки учители, родени Македонци. Точно затоа од Прилепската општина биле поканувани и учителствувале речиси сите највидни македонски преродбенски учители почнувајќи од Г. Прличев, Д. Миладинов, Ј. Х. К. Џинот, Васил Курдалев, К. Шапкарев, Ј. Ковачев и многу други. Сите тие учители настојувале елинското училиште да го заразат со словенство, а ќелијните и народноопштинското училиште да го реформираат во духот и потребите на времето, воведувајќи го народниот македонски говор-јазик во наставата и световни предмети. Така отпочнало преродбенското движење и, ако тоа била утринска песна на националното осознавање на македонскиот народ, тогаш, таа за прв пат целосно била испеана во Прилеп.

Во вториот поднаслов Трајановски пишува за учителствувањето на Кузман Шапкарев во Прилеп (1861-1865 и 1872-1877). Првото негово учителствување во Прилеп било исполнето со реорганизација на училиштата и настојувањето учениците да го посетуваат народно општинското училиште наместо ќелијните училишта, поделбата на учениците по класови според нивните знаења, реализацијата на програмите, настојувањето грчкото училиште да се слее со македонското народноопштинско училиште и настојувањето пред Општината да се отвори и женско училиште. Потоа работата на Џинот и неговите постапки и предизвици кон грчкиот владика Венедикт, успешната работа на Курдалев и неговите реформи на ќелијните училишта. Прославувањето на црковно-народниот празник св. Кирил и Методиј на 11 с.с., односно 24 мај н.с. како празник на македонската просвета што за прв пат отпочнало за времето на Шапкарев и Курдалев.

Јавното одржување на испитите на учениците во јули пред многу слушатели - родители, од граѓанството, службени лица на Општината и од османлиски званици. Токму на овие настани се читале словата на Шапкарев и драматизираниот дијалог (драма) што авторот ја вбројува во

првите литературни дела од овој вид. Во првиот период од учителствувањето на Шапкарев, покрај редовната работа во училиштето, времето го исполнувал со опис на училиштата, еснафите, работата на Општината, за неговата приврзаност со младите еснафлии, собирањето на народни умотворби, пишување на учебници на народен јазик што особено им сметало на грцизираните Власи. Поради тој судир Шапкарев морал да го напушти Прилеп и да замине по покана во Кукуш.

Вториот период од неговото учителствување во Прилеп, сега веќе ослободен од елинизмот и Цариградската патријаршија е исполнет со настојувањето за отворање на библиотека, реактивирање на женското училиште и неговата работа за што Шапкарев напишал и едно слово во 1872 година под наслов: “Воспитанието на жената”, со што сакал да ги поттикне привлечани за помасовно и повисоко образование на женските деца. Но, сето тоа предизвикало завист кај егзархискиот учител Бугаринот Еничерев, а индиректно и интересите на Егзархијата, поради што одбегнувајќи судир заминал за Битола .

Во третиот поднаслов авторот прави детален осврт на содржината на петте слова и драматизираниот дијалог од Шапкарев. Дава осврт на секое слово поедиечно, при што ги истакнува основните намери на Шапкарев и целта што сакал да ја постигне со секое од нив, да ги разбуди месните граѓани во потребата од понатамошен развој на просветата и образованието во нивниот град. Неговиот поглед кон образованието и настојувањето учениците да се здобиваат со што поголеми знаења за антиката и за животот на современите народи во Франција, Англија, Германија и Америка. Неговите настојувања учениците од келијните училишта да одат во народноопштинското училиште каде ќе се стекнат со проширени знаења од античкиот до современиот живот на луѓето. Настојување во Прилеп да се отвори женско училиште во Шапкарев успеал да ја убеди Општината, додека за отворањето библиотека и општинска болница немаме податоци. Сакајќи да ги убеди прилепчани од полезноста на учењето го напишал засега единствениот познат драматизиран дијалог во кој ја истакнува предноста и снаодливоста на ученикот. Ставот на Шапкарев бил дека само со учењето учениците ќе имаат лична полза, а така ќе можат да ја крепат и татковината.

Авторот ги нагласува туѓите влијанија во говорот на Шапкарев како турцизми, грчки фрази, и мисли, србизми и бугаризми што е разбирливо ако се има во вид дека тој бил грчки ученик и учител и бил под влијание на Грчката патријаршија, бил егзархиски учител и под влијание на Егзархијата, дека следел литература на јазиците на соседните народи. Но, од сето тоа, како непрекината нитка се протега неговото сознание за припадноста кон македонскиот народ во чија служба го посветил најголемиот дел од својот работен век. Затоа во неговите текстови пре-

овладува прилепскиот и охридско-струшкиот говор. Шапкарев останал доследен Македонец.

Д-р Трајановски на крајот од својот труд во прилог ги дава словата и драматизираниот текст.

Милан СТОЈКОСКИ

Ѓорѓи МАЛКОВСКИ, ПРОФАШИСТИЧКИТЕ И КОЛАБОРАЦИОНИСТИЧКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ И ГРУПИ ВО МАКЕДОНИЈА 1941-1944 ГОДИНА, Скопје, 1996.

Македонската историска наука проучувајќи ја НОВ и окупаторскиот систем во Македонија 1941-1944 година, има посветено не мал простор во расветлувањето и на проблемите сврзани со организирањето и дејствувањето на повеќето профашистички и колаборационистички организации и групи во Македонија.

Трудот на д-р Ѓ. Малковски под наслов Профашистичките и колаборационистичките организации и групи во Македонија 1941-1944 година претставува значајно и несомнено најсеопфатно дело со оваа проблематика.

Општа е основната оценка дека споменатите колаборационистички организации и групации никнати под закрилата на окупаторите и задскирвани зад звучните душебрижнички пароли за доброто на Македонија одат пред сè против интересите на македонскиот народ. Манипулирајќи со позитивното наследство на македонската историја отворено предавнички служат на целите на окупаторите.

Се укажува на фактот дека истите во одредени околности на окупацијата можеа да претставуваат и реална опасност за народноослободителното движење во Македонија, но во судирот со желбите и стремежите на македонскиот народ се претворија само во грст предавници, што како анахрона појава на македонската политичка сцена беа оддувани во сметот на историјата.

Според оценките на некои од цитираните во трудот документи - цитираме: “Тие се слуги на окупаторот и како такви немаат ништо заедничко со борбата на македонскиот народ; тоа се слуги на Хитлер и цар Борис, спремни за нови поделби на Македонија и на нови крвопролевања; тоа се распалувачи на народната омраза, докажани терористи, активни помагачи на Гестапо итн. итн”.

Трудот на д-р Ѓ. Малковски всушност претставува делумно преработена и корисно надополнета верзија на текстот од неговата доктор-